

**МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ВИВЧЕННЯ ЖАНРУ ТРАВЕЛОГ
НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ**
**METHODS AND TECHNIQUES FOR STUDYING THE GENRE
OF TRAVELOGUE AT LITERARY LESSONS**

Серета К.О.,
*студентка кафедри слов'янської філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

Звняцьковський В.Я.,
*доктор філологічних наук,
професор кафедри слов'янської філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

Статтю присвячено методам та прийомам вивчення жанру травелог на уроках літератури в закладах загальної освіти. У статті розглянуто основні завдання вивчення зарубіжної літератури; наведено основні та периферійні риси жанру травелог. Також розглядається сутність процесу вивчення жанру травелог; пропонуються методи вивчення його на уроках літератури. Мета авторів – розгляд таких методів і прийомів вивчення жанру травелог (як освітня подорож, літературна екскурсія і дослідження, що можуть стати у нагоді не тільки на уроках позакласного читання, а й на заняттях з додаткової освіти (факультативах та курсах за вибором)). Ці три методи найбільше підходять для вивчення саме цього жанру і допоможуть учням розкрити свій потенціал найбільшою мірою.

Ключові слова: травелог, жанр, освітня подорож, літературна екскурсія, дослідження як метод навчання.

Статья посвящена методам и приемам изучения жанра травелог на уроках литературы в учреждениях общего образования. В статье рассмотрены основные задачи изучения зарубежной литературы; приведены основные и периферийные черты жанра травелог. Также рассматривается сущность процесса изучения жанра травелог; предлагаются методы изучения его на уроках литературы. Цель авторов – рассмотрение таких методов и приемов изучения жанра травелог (как образовательное путешествие, литературная экскурсия и исследование, которые могут пригодиться не только на уроках внеклассного чтения, а и на занятиях дополнительного образования (факультативах и курсах по выбору)). Эти три метода наиболее подходят для изучения именно этого жанра и помогут ученикам в наибольшей степени раскрыть свой потенциал.

Ключевые слова: травелог, жанр, образовательное путешествие, литературная экскурсия, исследование как метод обучения.

The article is devoted to the methods and techniques of studying the genre of travelogue in literature classes in general education institutions. The article discusses the main tasks of studying foreign literature; the main and peripheral features of the travelogue genre are given. The essence of the process of studying the genre travelogue is also considered; methods for studying it in literature classes are proposed. The purpose of the authors is to consider such methods as teaching the travelogue of the genre as an educational journey, a literary excursion and research that can be useful not only in extracurricular reading classes, but also in supplementary education classes (electives and elective courses). These three methods are most suitable for studying this particular genre, and will help students to discover their potential to a greater degree.

Key words: travelogue, genre, educational journey, literary excursion, research as a method of teaching.

Постановка проблеми. Література протягом усього шкільного життя учня завжди виконувала найважливіші функції: виховання читача, любові до читання, «входження» в культуру, прилучення до естетичних, духовних і моральних цінностей, активізації творчого потенціалу особистості.

Основними завданнями вивчення зарубіжної літератури в основній школі є такі:

- 1) формування стійкої мотивації до читання художньої літератури, до вивчення зарубіжної літератури як скарбниці духовних цінностей людства;
- 2) ознайомлення учнів із найкращими зразками оригінальної й перекладної літератури («золотого» фонду класики та сучасної);
- 3) поглиблення уявлень про специфіку художньої літератури як мистецтва слова;

- 4) формування читацької та мовленнєвої культури;

- 5) розвиток умінь та навичок учнів сприймати, аналізувати й інтерпретувати літературний твір у культурному контексті у зв'язках з іншими видами мистецтва в аспекті актуальних питань сучасності й становлення особистості;

- 6) активізація інтересу до вивчення іноземних мов у процесі читання творів зарубіжних письменників;

- 7) формування поваги до різних мов, культур, традицій, толерантного ставлення до всіх рас, народів, народностей та національностей;

- 8) виховання любові до української мови та літератури як органічного складника світової культури, прагнення до збереження рідної мови,

національних традицій та цінностей в умовах глобалізації світу;

9) формування духовного світу особистості, її високої моралі, ціннісних орієнтацій;

10) розвиток творчих здібностей, культури спілкування, критичного мислення;

11) формування етичних уявлень та естетичних смаків;

12) розширення культурно-пізнавальних інтересів особистості.

Літературна освіта в основній школі спрямована на розвиток сформованих (у початковій школі) та формування нових компетентностей і компетенцій. [1]

Загальновідомо, що тільки в процесі літературної освіти найбільшою мірою формується ціннісний компонент особистості, розвивається діалогічне і творче мислення, гармонізується концептуальне й образне сприйняття світу, розкриваються і розвиваються творчі здібності учня (В.А. Доманський, Л.І. Коновалова, Є.Р. Ядровська та ін.). Літературна освіта безпосередньо пов'язана з літературним розвитком.

Літературний розвиток читача відбудеться тоді, коли учень буде читати, якщо прочитана книга не залишиться у свідомості школяра лише інформацією, що збагачує його пам'ять і знання, якщо вчитель буде якомога раніше виховувати у нього читацьку сприйнятливність, читацьку уяву, читацьку культуру, які дозволять відчутти і пережити художній твір, задуматися про життя.

Сьогодні серед шкільних викладачів літератури відзначений інтенсивний пошук нових ефективних шляхів залучення до читання сучасних школярів. Це шкільні спецкурси із сучасної зарубіжної літератури, позакласні та позашкільні заходи щодо пропаганди читання, позакласні заходи з літератури «нон фікшн». Подорож – невід'ємна частина життя. Відтоді як люди навчилися писати, вони описували свої мандри. Кожна епоха має свої власні стилі, форми й риси оповідання про подорож, свій спосіб опису пересування людей.

Сутність процесу вивчення жанру травелог полягає в тому, щоб за допомогою певних методів і форм роботи дати можливість учням повністю дослідити і зрозуміти твір. Метою авторів статті є розгляд методики роботи над жанром травелог у межах вивчення курсу зарубіжної літератури в школі, визначення навчального потенціалу методів літературної подорожі та дослідження для розвитку комунікативної компетенції школярів під час роботи над цим жанром.

Ефективне викладання цього жанру може бути організовано як на уроках зарубіжної

літератури, так і на факультативах або елективах. Послідовність такої роботи на навчальному занятті має вмещувати: 1) детальний розбір моделі того чи іншого жанру; 2) здійснення літературного аналізу текстів-зразків відповідного жанру; 3) обґрунтування учнями основних і периферійних рис, вміння виділити їх у тексті. Школярі мають бути ознайомлені, перш за все, з жанрово-стилістичними особливостями жанру травелог.

Травелог – відносно молодий термін, проте як жанр літератури він розвивався і перетворювався на протязі багатьох століть. Основною проблемою вивчення є визначення його жанрового статусу. Цією проблемою займався Майга Абубакар Абдулвахід у своїх роботах «Літературний травелог: специфіка жанру» [2] та «Африка у французьких і російських травелогах (А. Жид та Н. Гумільов)» [3]. Травелог є змішаним жанром, оскільки може приймати такі форми, як подорожні нотатки, журнал, щоденник, лист, мемуари, нарис тощо. Однак більшість дослідників все ж таки вважають травелог документально-белетристичним жанром.

У своїй статті «Жанр травелог: когнітивна модель» Н. Нікітіна і Н. Тулякова виділяють обов'язкові та периферійні риси травелогу. [4] Перша обов'язкова риса – травелог як я-розповідь – це не просто опис подорожі, але й передання національного колориту через призму сприйняття автора. Травелог – це докладна (точна) суб'єктивна розповідь оповідача про подорож.

Друга обов'язкова риса – просторово-часові рамки сюжету. Під просторово-часовими рамками оповідання мають на увазі опис подорожі в певній послідовності та хронологічному порядку. Травелог – це розповідь в певний період часу з обов'язковим логічним завершенням.

До периферійних відносять наявність кордонів. Протиставленість мандрівника та світу розкриває його погляд на навколишнє середовище, показує його окремо від усього соціуму. Контраст між рідним і чужоземним дає можливість побачити відмінності між культурами. Також ми бачимо, що відбувається з персонажем у знайомій йому обстановці та в нових ситуаціях. Такі контрасти допомагають заглибитися і більш розкрити мандрівника з різних сторін, дозволяють краще зрозуміти ті чи інші його вчинки.

Друга з периферійних рис – це дискретність оповіді. Вона досягається за допомогою розбивки тексту на частини, наприклад, за днями або подіями. Це дозволяє переривати сюжет, опускаючи будь-які моменти.

У журналі «Дискурс-Пі» в розділі Енциклопедія «Дискурсологія» в структурі дискурсу травелог виділяють три основні концепти: Подорожній, Шлях, Пригода. [5] Таким чином, виділені риси є основними характеристиками цього жанру, які виділяють його серед інших. «За рахунок актуалізації або опущення тих чи інших елементів жанру відбувається взаємодія автора і читача, створюється художній ефект». [4] Оскільки травелог може набувати будь-яку форму оповіді ті чи інші риси можуть опускатися для більш точного вираження думок та ідей автора.

Під час підготовки програми вивчення жанру травелог у контексті шкільної освіти можна запропонувати такі прийоми, як освітня подорож, літературна екскурсія та метод дослідження.

Технологія «освітні подорожі» цікава перенесенням уваги з придбання конкретних знань про світ на освоєння різних способів пізнання світу, зануренням в історію і культуру людства за допомогою тісного контакту з реаліями життя. [6] Ця технологія спрямована на розвиток особистості, розкриття її творчого потенціалу в процесі освоєння культури. Ідею освітньої подорожі розробили і впровадили в освітню практику сьогодення кафедри прикладної культурології Санкт-Петербурзької академії післядипломної педагогічної освіти. [7] Можна використовувати освітню подорож, переслідуючи таку мету, як розширення загальної картини світу школяра й успішне самовизначення в ньому; прищеплення навичок дослідницької роботи, а також уміння працювати в команді; отримання знань, умінь, навичок і орієнтації на подальше використання в просторі культури в процесі самостійної діяльності, самоактуалізації.

В освітній подорожі важливо не досягнення з однаковим успіхом певного результату всіма його учасниками, а особистісне зростання кожного за його силами і можливостями на шляху вирішення проблем. У когось зі школярів освітні подорожі викликать інтерес до дослідницької роботи, хтось, осмислюючи текст культури, напише есе, у когось виникне інтерес до певного пласту культури. У результаті у свідомості учнів має виникати цілісний фрагмент картини світу, що реконструюється мандрівником. Місто (як простір людської культури) надає великі можливості для дослідження, воно є інформаційною системою, яка містить величезну кількість вербальних та невербальних текстів культури. [7]

Дуже важливим засобом розвитку активності, самостійності школярів у пошуках нового є літературні екскурсії. Якщо освітня подорож надає

можливість освоєння різних способів пізнання світу способом занурення в історію і культуру людства за допомогою тісного контакту з реаліями життя, то літературні екскурсії допомагають глибшому ознайомленню безпосередньо з місцями, де жили й працювали видатні письменники, з пам'ятками мистецтва, з літературно-меморіальними музеями. Такі екскурсії дають учням можливість наочно уявити життя письменника або його героїв, ту епоху, події, яким присвячений художній твір. Особливо під час вивчення жанру травелог є можливість для застосування цього прийому. Відвідуючи місця, описані автором, можна перейняти і зрозуміти ту атмосферу, в якій перебував літературний герой.

Звісно, знання, здобуті самостійно, зберігаються в пам'яті учнів набагато довше, ніж ті, що отримані в готовому вигляді. А розумова діяльність ученого є тією ж самою, що і розумова діяльність п'ятикласника, який намагається осмислити закономірності мовних відносин. Дослідження (як метод навчання на уроках літератури) також може організувати пошукову, пізнавальну діяльність учнів шляхом постановки пізнавальних і практичних завдань, що вимагають самостійного творчого рішення. [8]

Цільові установки уроку-дослідження з літератури: удосконалення духовно-моральних якостей особистості, виховання почуттів любові до багатонаціональної Батьківщини, шанобливе ставлення до літератури, до культур інших народів.

Метапредметні цілі: розуміти проблему, структурувати матеріал, підбирати аргументи для підтвердження власної позиції, формулювати висновки; самостійно організувати діяльність у групі, брати на себе ініціативу в організації спільної роботи; брати участь у колективному обговоренні проблем; володіти монологічною та діалогічною формами мови; здійснювати розширений пошук інформації з використанням ресурсів бібліотек та інтернету; навчитися основам реалізації проектно-дослідницької діяльності.

Предметні цілі: аналізувати літературний твір; розуміти пафос літературного твору; формулювати власне ставлення до твору, давати власну інтерпретацію літературних текстів; писати твір на теми, пов'язані з тематикою, проблематикою вивчених творів.

Якщо в традиційному процесі джерелом знання є вчитель, то під час застосування цього методу у вчителя зовсім інша роль – тьютора. Діяльність вчителя на уроці-дослідженні зводиться практично до мінімуму, зате цьому передую велика, кропітка робота з підготовки такого уроку.

Головна мета дослідницької роботи – навчити активному універсальному способу отримання знань і розвинути особистість у процесі навчання.

Дослідницькою робота на уроках літератури, як правило, є групова робота, яка передбачає колективний пошук. Часто учнів об'єднують у групи за принципом «сильний – слабкий». Іноді за такого об'єднання не виграє ні той, ні інший: слабкий здебільшого отримує знання, якими з ним ділиться сильний. Нерідко слабший учень просто не наважується висловити свою думку, покладаючись на те, що більш успішний у навчанні однокласник краще знає, як вирішити поставлене перед ним завдання. Тому об'єднання партнерів із різним інтелектуальним рівнем доцільно тільки в рідкісних випадках і вимагає певної організації: треба так організувати спільну діяльність таких партнерів, щоб вона змушувала працювати всіх. Наприклад, це відбудеться тоді, коли результат оцінюється по тому, наскільки активні всі учні. Або завдання для групи дається таким чином, що кожен отримує свою «ділянку роботи», і досягти результату можна тільки за умови, що кожен виконає свій фрагмент загального завдання.

У групи учні об'єднуються до уроку, приблизно по 4–5 осіб у кожній. Групи створюються різнорівневі, об'єднання відбувається за бажанням учнів. Кількість груп залежить від теми уроку і його цілей, від кількості художніх творів, запропонованих для дослідження вчителем.

Розглянуті методи та прийоми сприяють глибшому вивченню жанру тревелог не тільки на уроках позакласного читання, а й на занят-

тях із додаткової освіти (факультативах та курсах за вибором). Креативні технології сприяють саморозвитку особистості школяра, а специфічний освітній простір, створений учителем, стає результатом продуманого педагогічного впливу і є розвивальним середовищем, здатним змінити цільові установи особистості.

Творчість учителя породжує творчість учня. Учитель змушений кожного уроку так планувати роботу та навчальну діяльність, щоб дати можливість учням проявити свої вміння міркувати, виявляти ініціативу і самостійність, щоб на уроці було місце для розумового напруження, винахідливості, творчості. Тільки таким чином можна зацікавити дітей, викликати позитивні емоції, сформувати школяра як читача. Без високої культури читання, наголошував В.О. Сухомлинський, немає ні школи, ні справжньої розумової праці. Читання є основою опанування всіх наук, розвитку людського інтелекту. [9]

Технологія освітньої подорожі звертається до таких нетрадиційних способів пізнання, як культурна співбесіда, переживання, фантазування. Таке різноманіття форм пізнання дозволяє відтворити в процесі подорожі багатовимірну картину світу. Літературні екскурсії дають учням можливість зримо уявити життя письменника або його героїв, ту епоху, події, яким присвячений художній твір. На уроках-дослідженнях із літератури організується пошукова, пізнавальна діяльність учнів шляхом постановки пізнавальних і практичних завдань, що вимагають самостійного творчого рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої...: Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт, План, Вимоги від 23.11.2011 № 1392. Офіційний вісник України від 17.02.2012. 2012 р., № 11, с. 51, ст. 400, код акта 60376/2012
2. Майга Абубакар Абдулвахиду Литературный тревелог: специфика жанра. Вестник ТГГПУ. 2014. № 3 (37). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/literaturnyy-travelog-spetsifika-zhanra> (дата обращения: 05.11.2018).
3. Майга Абубакар Абдулвахиду. Африка во французских и русских тревелогах (А. Жид и Н. Гумилев): диссертация ... кандидата Филологических наук: 10.01.03; [Место защиты: Учреждение Российской академии наук Институт мировой литературы им. А. М. Горького РАН]. Москва, 2016. С. 20–88.
4. Никитина Н.А., Тулякова Н.А. Жанр тревелога: когнитивная модель. Шестая международная конференция по когнитивной науке: Тезисы докладов. Калининград, 23–27.06. 2014. С. 132–138.
5. Русаков В. М. Путник. Дискурс-Пи. 2015. № 3–4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/putnik> (дата обращения: 05.11.2018).
6. Лобжанидзе А.А., Беяева Т.К., Пухова А.Г., Лобжанидзе Н.Е., Толкунова С.Г. Технология образовательного путешествия как экспериментальная основа организации учебных выездных практик для студентов-географов // Современные проблемы науки и образования. 2017. № 3.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=26427> (дата обращения: 05.11.2018).
7. Современная методика преподавания литературы: стратегии развития. XXIV Голубковские чтения: Материалы международной научно-практической конференции, 24–25 марта 2016 г. / Отв. Ред. В. Ф. Чертов. Москва: Изд-во «Экон-Информ», 2017. 152 с.
8. Каюмова А.М. Исследовательская деятельность учащихся // Молодой ученый. 2013. № 2. С. 378–380. URL <https://moluch.ru/archive/49/6139/> (дата обращения: 07.11.2018).
9. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям: Вибр. твори: У 5 т. Київ: Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 47.